

Tomasz Kalisz
Adam Kwieciński
(Uniwersytet Wrocławski)

BEZPIECZEŃSTWO OSOBISTE OSADZONYCH W OKRESIE IZOLACJI PENITENCJARNEJ

ABSTRACT

THE PERSONAL SAFETY OF INMATES DURING PENITENTIARY INCARCERATION

Imprisonment and other forms of penitentiary incarceration are treated as the gravest forms of interference with human rights and liberties. Incarceration entails a series of negative consequences. Safety-related issues are becoming one of the priorities of criminal punishment law and penitentiary administration. This paper aims at presenting the key threats to inmate safety, both as general considerations and statistical data pertaining to the Polish penitentiary system, as well as an analysis of normative solutions aimed at preventing the occurrence of those kinds of events.

SŁOWA KLUCZOWE: kara pozbawienia wolności, bezpieczeństwo osobiste, ochrona osadzonych

---

I

Współcześnie kara pozbawienia wolności oraz inne formy izolacji penitencjarnej traktowane są jako najdalej idące formy ingerencji w sferę praw i wolności człowieka. Bardzo często podkreśla się, że izolacja pociągają za sobą cały szereg negatywnych następstw, wśród których szczególnie miejsce zajmują sytuacje i zjawiska zagrażające bezpieczeństwu osobistemu osadzonych. Przedsięwzięcia związane z bezpieczeństwem stają się jednym z głównych priorytetów prawa karnego wykonawczego oraz

działań administracji penitencjarnej. Zadaniem kierowanego do rąk czytelnika opracowania jest próba zakreslenia najważniejszych źródeł zagrożeń bezpieczeństwa osadzonych, tak w perspektywie rozważań ogólnych, jak i danych statystycznych dotyczących polskiego systemu penitencjarnego oraz analiza rozwiązań normatywnych służących do eliminacji tego typu zdarzeń.

Precyzyjnie wskazanie zagrożeń bezpieczeństwa osobistego osadzonych jest niezwykle trudne. Podkreśliśmy, że charakter tych zagrożeń nie jest jednorodny, a intensywność i zakres oddziaływania bardzo zróżnicowany. Wśród zjawisk i sytuacji stwarzających zagrożenie dla bezpieczeństwa osobistego wymienia się: podkulturę więzienną, proces przyzonizacji, zamierzone i niezamierzone działania lub zaniechania administracji penitencjarnej, działania środowisk przestępczych wewnątrz i na zewnątrz jednostek penitencjarnych, przeludnienie jednostek penitencjarnych, poziom więziennej służby zdrowia i wiele innych czynników, które tak naprawdę mogą być zidentyfikowane dopiero przez pryzmat konkretnych przypadków.

Zakład karny, czy areszt śledczy – miejsce wykonywania środków izolacyjnych – niezależnie od ich typu czy rodzaju oraz stopnia zabezpieczenia, stanowią szczególne środowisko społeczne. Wskazane instytucje należą do klasy organizacji społecznych, które Erving Goffman¹ nazwał instytucjami totalnymi, czyli organizacjami, które stwarzają dla osób z nimi związanych rodzaj odrębnego świata, rządzącego się własnymi prawami i odseparowanego od reszty społeczeństwa mniej lub bardziej szczelnymi barierami. Każdy osadzony, w ramach instytucji izolacyjnej, podporządkowany jest wymaganiom regulaminu, nastawionym przede wszystkim na zapewnienie skutecznej izolacji od świata zewnętrznego i wyegzekwowanie dyscypliny. Najczęściej skazani traktowani są bezosobowo. Na ogół funkcjonariusze traktują ich jako osoby niebezpieczne i szkodliwe dla społeczeństwa. Od dawna podkreśla się także, że pozbawienie wolności stwarza liczne sytuacje stresowe. Przejawia się to w różnorodnych zachowaniach typu walki i obrony, często przekształcając się w prawdziwą, pełną goryczy nienawiść.

Kiedy mówimy o bezpieczeństwie osobistym skazanych, w kontekście rozwiązań prawnych i organizacyjnych zdawać musimy sobie sprawę

---

1 E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), Warszawa 1975, s. 150–177.

z faktu, że nawet najbardziej drobiazgowy system norm formalnych nie jest w stanie przewidzieć i objąć siatką przepisów wszelkich możliwych sytuacji i zachowań. W przepisach zawsze powstają jakieś luki, z drugiej strony sam proces realizacji oficjalnych norm może przebiegać w jakiś częściach sprzecznie czy też odmiennie od założeń twórców organizacji (ustawodawcy). W tej przestrzeni niemal naturalnie tworzy się nieformalna organizacja, oparta na normach wynikających ze zwyczajów i tradycji, organizacja obejmująca określone cele i idee, które mogą być odmiennie od tych wynikających z relacji oficjalnych. Zbiorowość więzienna – skazani kontra personel – stanowią system społeczny o złożonej strukturze, w której elementy formalnego układu przeplatają się z elementami układów nieformalnych w sposób niezwykle skomplikowany.² Te zależności wyraźnie oddziałują na proces wykonywania kary pozbawienia wolności i to w bardzo różnych kierunkach, nierzadko mocno utrudniając osiągnięcie celów oficjalnych. W literaturze zgodnie podkreśla się, że jednym z głównych źródeł zagrożeń, tak w wymiarze personalnym, jak i instytucjonalnym jest tzw. podkultura więzienna.³ Wskazane zjawisko, w kontekście bezpieczeństwa osobistego, sprowadzić można do groźnego procesu, zmierzającego do przejścia przez samych skazanych władzy nad społecznością skazanych.

Innym źródłem zagrożeń w zakresie bezpieczeństwa osobistego osadzonych jest problem przystosowania się człowieka do środowiska więziennego i psychologiczne następstwa izolacji penitencjarnej. Obecnie powszechnie jest twierdzenie o nieadekwatności warunków więziennych do wymogów prawidłowego funkcjonowania psychicznego i fizycznego jednostki. W zakładach karnych i aresztach śledczych częściej niż w normalnych środowiskach występują negatywne zmiany w psychice człowieka, zakłócenia w sferze świadomości, uczuć i procesach podejmowania decyzji, co w konsekwencji bardzo często prowadzi do zaburzeń zachowań.⁴ W trakcie odbywania kary pozbawienia wolności może występować bardzo silna deprivacja sensoryczna i informacyjna polegająca na ograniczeniu lub zupełnym odcięciu określonych bodźców oddziałujących na zmysły wzrokowe, słuchowe i inne. Deprivacji ulegają też potrzeby samorealizacji, poczucia

2 A. Krukowski, *Socjologia zakładu karnego*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, B. Hołyst (red.), Warszawa 1984, s. 43 i n.

3 D. Clemmer, *The prison community*, New York 1958, s. 25–38.

4 B. Waligóra, *Funkcjonowanie człowieka w warunkach izolacji więziennej*, Poznań 1974, s. 20 i n.

własnej wartości, bezpieczeństwa, miłości, przyjaźni, stowarzyszenia i kontaktów z otoczeniem, zespół potrzeb estetycznych i twórczych. Pojawić się może natomiast poczucie zagrożenia własnej osoby, a w przypadkach intensywniejszych objawów spadek sprawności intelektualnej, zmniejszenie koncentracji uwagi, stereotypia oraz utrata poczucia rzeczywistości. W kontekście przywołanych wyżej zjawisk uprawniona jest teza, że pozbawienie wolności, niemal organicznie stwarza liczne sytuacje o charakterze deprywacyjnym i tramatyzującym, które ewidentnie wpływają na stan bezpieczeństwa osobistego osadzonych.⁵

Bezpieczeństwo w warunkach zakładu karnego może być zagrożone także przez działania bądź zaniechania współosadzonych oraz funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej. Pewien wpływ w tym zakresie mogą mieć także osoby trzecie – rodzina, współnicy, środowisko rówieśnicze lub zawodowe.⁶ Na poziom bezpieczeństwa osobistego oddziaływać mogą także różnego rodzaju wydarzenia, związane z funkcjonowaniem zakładów karnych lub mające miejsce na zewnątrz instytucji izolacyjnych (np. siła wyższa, stany nadzwyczajne, zagrożenie epidemiologiczne, zbiorowe wystąpienia osadzonych itp.).⁷

Wskazane uwagi nabierają dodatkowego znaczenia w świetle przyjętych przez Komitet Ministrów Rady Europy nowych (a w zasadzie uaktualnionych) Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r.⁸ W dokumencie tym możemy przeczytać, że izolacja penitencjarna oraz traktowanie osadzonych wymagają wzięcia pod uwagę względów bezpieczeństwa osobistego, bezpieczeństwa instytucjonalnego i dyscypliny. Jednocześnie warunki osadzenia nie mogą naruszać ludzkiej godności. Winny one gwarantować osadzonym konkretne zajęcia zawodowe i programy

---

5 T. Kolarczyk, *Psychologia penitencjarna*, Warszawa 1980, s. 37 i n.; M. Ciosek, *Psychologia sądowa i poenitencjarna*, Warszawa 2001, s. 216–231.

6 Z. Hołda, [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 416.

7 T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świada, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 255.

8 Zalecenia Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów). Dokument ten zastąpił Europejskie Reguły Więziennie (Zalecenie Nr R(87)3 Komitetu Ministrów do Państw Członkowskich w Sprawie Europejskich Reguł Więziennych – przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 12 lutego 1987 r.), który był poprzedzony przez dokument z 1973 r. Reguły Więziennie – rezolucja Komitetu Ministrów Nr R(73)5.

terapeutyczne, tym samym przygotowując ich do reintegracji ze społeczeństwem. Odnosząc się bezpośrednio do problematyki bezpieczeństwa Reguły proponują, żeby środki bezpieczeństwa stosowane wobec indywidualnych więźniów ograniczone były do minimum koniecznego dla zapewnienia bezpieczeństwa ich osadzenia (reg. 51). W dokumencie proponuje się aby, niezwłocznie po przyjęciu osadzeni poddawani byli ocenie czy stwarzają ryzyko zagrożenia bezpieczeństwa osobistego dla innych (reg. 52). Sprawdzenie takie dotyczyć powinno także zagrożeń wobec personelu zakładu karnego lub innych osób w nim pracujących lub go odwiedzających. Wreszcie istotną kwestią uczyniono ustalenie czy występuje groźba samouszkodzenia osadzonych. Ważną wskazówką jest postulat podejmowania wszelkich starań, aby zapewnić wszystkim więźniom, pełen udział w codziennych działaniach (praca, nauka, zajęcia kulturalno-oświatowe, sport, rekreacja, posiłki, higiena osobista itd.) i to przy zapewnieniu im bezpieczeństwa osobistego. Znamienne są także sugestie dotyczące tzw. środków podwyższonego bezpieczeństwa instytucjonalnego lub bezpieczeństwa osobistego (reg. 53). Tego typu instrumenty stosowane powinny być tylko w wyjątkowych sytuacjach, przy zachowaniu prawem przewidzianych procedur. Zawsze jako decyzje indywidualne, z precyzyjnie wskazanym czasem trwania ograniczeń i mechanizmami nadzorczymi (kontrolnymi), przy jednoczesnym zachowaniu prawa do zaskarżenia takiej decyzji przez skazanego.

II

Obraz i rozmiary zjawisk zagrażających bezpieczeństwu osobistemu osadzonych możemy odnaleźć w oficjalnych statystykach Centralnego Zarządu Służby Więziennej⁹. Kluczowym zestawieniem, w perspektywie tematu niniejszego opracowania, są dane dotyczące tzw. zdarzeń nadzwyczajnych¹⁰. Wskazane zdarzenia bezpośrednio wpływają na bezpieczeństwo osobiste osadzonych.

⁹ Przedstawione dane zaczerpnięto z opracowywanych w Ministerstwie Sprawiedliwości przez Centralny Zarząd Służby Więziennej Informacji o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za lata 2004–2012.

¹⁰ Pojęcie „zdarzenie nadzwyczajne” to kategoria zdefiniowana w Wykazie zdarzeń nadzwyczajnych stanowiącym załącznik do zarządzenia nr 94/2010 Dyrektora

Tabela 1. Zdarzenia nadzwyczajne mające bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo osobiste osadzonych w latach 2004–2012 – ogólna liczba zdarzeń

Zdarzenia	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
śmierć osadzonego lub ciężkie uszkodzenie ciała na skutek działania funkcjonariusza lub innej osoby	1	1	0	2	2	1	3	2	0
miejscowe zagrożenia (klęska żywiołowa, pożar, itp.)	23	27	24	13	21	33	18	12	6
napaść na funkcjonariusza	46	62	69	80	101	105	103	88	99
użycie broni palnej lub psa służbowego	3	5	11	5	8	3	1	0	0
zgwałcenie osadzonego	8	6	5	6	9	10	5	4	2
znęcanie się nad osadzonym	58	73	83	89	78	66	65	67	53
ujawnienie środków zagrażających bezpieczeństwu lub porządkowi	977	1083	1205	1247	1274	1007	800	749	705
usiłowanie dokonania samobójstwa	170	218	229	219	228	265	221	199	143
bójka lub pobicie	672	738	862	796	756	858	928	878	792

Generalnego Służby Więziennej z dnia 31 grudnia 2010 r. w sprawie określenia wykazu zdarzeń nadzwyczajnych, sposobu postępowania w przypadku ich wystąpienia oraz trybu działania stanowisk dowodzenia.

Zdarzenia	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
zgon osadzonego zakwalifikowany jako zdarzenie nadzwyczajne	107	127	156	154	140	130	140	127	107
samouszkodzenie osadzonego zakwalifikowane jako zdarzenie nadzwyczajne	1305	1751	2130	1985	2163	2250	1440	205	67

W grupie zdarzeń bezpośrednio wpływających na poziom bezpieczeństwa mamy do czynienia z bardzo różnorodnymi elementami. W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na przypadki automutylacji i próby samobójcze. Samouszkodzenia w analizowanym okresie zaliczyć można do grupy najliczniejszych zagrożeń (średnio, nie licząc lat 2011–2012, około 1876 przypadków rocznie). Bardzo znamienne jest w tym przypadku spadek zanotowany w ostatnich dwóch latach objętych w prezentowanym zestawieniu (odpowiednio 205 i 67 przypadków). Trudno w tym miejscu o jednoznaczny wniosek, sytuację tą należy obserwować w kolejnych latach. Niepokojący i niestety dość stabilny jest udział prób samobójczych w tym zestawieniu, kształtujący się w granicach około 209 przypadków rocznie. Niezmiennie wysoko plasują się także bójk i pobicia, średnio około 1679 tego typu zdarzeń rocznie. W tym miejscu szczególną uwagę warto także zwrócić na przypadki znęcania się nad współosadzonym oraz na zgwałcenia. Te niezwykle drastyczne zachowania w sposób szczególnie wpływają na stan bezpieczeństwa osobistego osadzonych. W odniesieniu do znęcania się, średnio rocznie w analizowanym okresie, mamy do czynienia z 70 takimi zdarzeniami, w których uczestniczy około 234 osób. Przepięstwo zgwałcenia w świetle oficjalnych danych zdarza się w przedziale od 2 (2012 r.) do 10 (2009 r.) przypadków.

W przestrzeni naszych zainteresowań powinny znaleźć się także takie czynniki jak: poziom zaludnienia jednostek penitencjarnych, dane dotyczące więziennej służby zdrowia (najpoważniejsze choroby zakaźne) oraz statystyka zgonów wśród osadzonych.

Tabela 2. Zaludnienie jednostek penitencyjnych

Liczba uczestników	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba osadzonych	80239	82761	87370	89995	85920	85398	82863	82558	83987
Pojemność jednostek	69616	70186	75550	79213	83124	84490	85255	86123	86729
Wskaźnik zaludnienia w %	115,2	117,9	115,6	113,6	103,4	101,1	97,2	95,9	96,8

Analizując dane dotyczące bezpieczeństwa osobistego osadzonych warto zwrócić szczególną uwagę na stan zaludnienia naszych jednostek penitencyjnych w ostatnim okresie. Przeludnione cele w praktyce penitencjarnej, to brak odpowiedniej przestrzeni życiowej dla osadzonych oraz ogromne problemy logistyczno-organizacyjne po stronie administracji penitencjarnej. Jednocześnie jest to czynnik bezpośrednio wpływający na bezpieczeństwo osadzonych, wyrażający się zwłaszcza poprzez zwiększoną liczbę konfliktów, pogorszenie warunków socjalno-bytowych itp. W ostatnim okresie, co prezentuje tabela 2., mieliśmy do czynienia z niepokojąco wysokim stanem zaludnienia naszych jednostek penitencyjnych (nawet 117,9% pojemności). Dane z ostatnich trzech lat sugerują, że problem ten został w pewnym zakresie rozwiązany. Niestety nie możemy zapominać, że nasza krajowa norma powierzchni celi przypadająca na jednego skazanego wynosi 3m² (art. 110 kkw) i jest jedną z najniższych w Europie. Ten stan rzeczy z całą pewnością będzie wymagał w najbliższej przyszłości zasadniczej interwencji.

Kolejne dwie tabele koncentrują się na zjawisku samoagresji, prezentując najczęstsze jej formy oraz przyczyny. Wśród przyczyn samoagresji

naszą uwagę musi zwrócić względnie stały i relatywnie wysoki udział takich czynników jak działalność administracji penitencjarnej i działalność sądu oraz prokuratury.

Tabela 3. Samoagresje

Rodzaj samoagresji	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem	730	773	795	633	715	818	622	433	281
odmowa przyjmowania pokarmu	23	16	20	10	27	15	25	37	35
samouszkodzenia (skutkujące rozstrojem zdrowia powyżej 7 dni)	572	570	587	449	497	592	450	205	96
usiłowanie samobójstwa	135	187	188	174	191	211	147	191	150

Tabela 4. Przyczyny samoagresji

Przyczyny samoagresji	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem	730	773	795	633	715	818	622	433	281
działalność administracji	255	217	273	199	234	325	266	139	97
presja podkultury więziennej	4	4	9	9	7	2	1	1	2
uczestnictwo w podkulturze więziennej	13	22	18	10	7	5	9	3	1
działalność sądu lub prokuratury	65	81	69	65	68	60	35	41	20
Inne	393	449	426	350	399	426	311	249	161

Tabela 5. Gruźlica oraz inne choroby zakaźne (od 2008 r. nastąpiły zmiany w statystyce)

Rodzaj choroby (włączając przypadki nowo odkryte)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem	5246 2403	5111 2126	5049 1824	5311 1986	xxx xxx	xxx xxx	xxx xxx	xxx xxx	xxx xxx
Gruźlica	534 383	331 239	400 242	453 273	562 314	781 349	882 388	830 445	998 587
Choroby weneryczne	142 47	63 25	59 6	88 49	xxx 26	xxx 69	xxx 50	xxx 47	xxx 50
Wirusowe zapalenie wątroby	1404 217	1827 282	2110 362	2483 533	xxx 443	xxx 725	xxx 445	xxx 528	xxx 574
Salmonelozy	103 101	189 187	7 7	6 4	12 12	3 3	15 6	13 11	7 7
Świerzb	1833 1535	1455 1304	1245 1118	1115 1040	1103 xxx	1172 xxx	1387 xxx	2029 xxx	2121 xxx
Nosiciele HIV	1229 119	1244 87	1228 89	1145 81	xxx 88	xxx 72	xxx 52	xxx 48	xxx 34
Inne choroby zakaźne	1 1	2 2	0 0	21 6	174 xxx	164 xxx	117 xxx	132 xxx	285 xxx

Warto także przyjrzeć się danym związanym z opieką medyczną, szczególnie interesujące mogą okazać się dane dotyczące gruźlicy i innych chorób zakaźnych. Zestawienie przedstawione w ramach tabeli 5. powinno zwrócić naszą uwagę w zakresie bardzo częstych przypadków gruźlicy oraz wirusowego zapalenia wątroby. Symptomatyczne w kontekście warunków higienicznych panujących w naszych zakładach karnych są dane dotyczące przypadków świerzb.

Ostatnie z prezentowanych zestawień obrazuje przypadki zgonów osadzonych w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, czy też innych form izolacji penitencjarnej. Przypadki zgonów kształtują się na dość stabilnym poziomie, średnio 125 przypadków w skali roku. Przy czym dominuje, jako przyczyna zgonów, śmierć na skutek czynników naturalnych, nie związanych bezpośrednio z faktem izolacji penitencjarnej.

Tabela 6. Zgony osadzonych (bez przypadków, które wystąpiły podczas przepustek i zezwoleń na czasowe opuszczenie jednostek penitencjarnych)

Przyczyna zgonu	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ogółem	107	122	154	145	135	125	135	127	107
przyczyna naturalna	67	84	112	95	93	84	91	102	89
z powodu auto-agresji	30	32	42	41	39	41	34	22	18
Inne	10	6	0	9	3	0	10	3	0

Podsumowując uwagi poczynione w kontekście przedstawionych wyżej różnych czynników wpływających bezpośrednio i pośrednio na poziom bezpieczeństwa osobistego osadzonych należy zdecydowanie podkreślić, że dane te składają się na dość niepokojący obraz, który powinien zmuszać nas do jeszcze bardziej intensywnych działań, w zakresie ochrony bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

III

Kodeks karny wykonawczy stanowi, że administracja zakładu karnego lub aresztu śledczego ma obowiązek podejmowania odpowiednich działań celem zapewnienia osadzonym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary, czy też wykonywania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania (art. 108 § 1 kkw oraz art. 209 kkw). Użyte przez ustawodawcę sformułowanie „podejmowanie odpowiednich działań” tworzy rozległe i dość elastyczne ramy dla praktyki penitencjarnej, pozostawiając administracji znaczną swobodę w zakresie konkretnych działań zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonych.¹¹ Ten obowiązek znajduje potwierdzenie także w ustawie o Służbie Więziennej (dalej ustawa o SW).¹² Zgodnie z art. 2 wskazanej

¹¹ T. Bulenda, R. Musiśłowski, *Realizacja przez administrację zakładów karnych i aresztów śledczych obowiązku zapewnienia osobom pozbawionym wolności bezpieczeństwa osobistego*, „Biuletyn RPO – Materiały” 2000, nr 42, s. 231.

¹² Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. Nr 79, poz. 523 z późn. zm.).

ustawy do podstawowych zadań Służby Więziennej należą: zapewnienie osobom skazanym na karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanym przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej, humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności oraz zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa.

Termin „bezpieczeństwo osobiste osadzonych” należy traktować bardzo szeroko. Na bezpieczeństwo to składają się respektowanie nietykalności fizycznej, ochrona przed dręczeniem psychicznym oraz bezprawnymi groźbami. Na administracji penitencjarnej ciąży obowiązek podejmowania koniecznych dla zapewnienia bezpieczeństwa działań tak w obrębie, jak i na zewnątrz jednostek penitencjarnych. W literaturze – S. Paweła – podnosi się, że dotyczy to zarówno przestrzegania przepisów bhp w czasie wykonywania pracy, jak i bezpieczeństwa wewnątrz zakładu karnego, a także w pojedynczej celi. Skazanych należy chronić przed aktami agresji, samosądów, zemsty ze strony współwięźniów lub załatwiania w tej formie wzajemnych porachunków.¹³ T. Szymanowski podkreśla, że pojęcie bezpieczeństwa jest szerokim określeniem i obejmuje ono przede wszystkim respektowanie nietykalności fizycznej człowieka (naruszonej przez bicie, kopanie, szturchanie itp. traktowanie), ochronę przed dręczeniem psychicznym, grożeniem itp.¹⁴ Mówiąc o zapewnieniu bezpieczeństwa osobistego osadzonym K. Postulski stwierdza, że w tym zakresie należy mieć na uwadze dwie grupy obowiązków administracji zakładów karnych: a) obowiązki odnoszące się bezpośrednio do konkretnego skazanego, b) obowiązki podejmowane w jednostce penitencjarnej, w określonej jej części lub wobec określonej grupy skazanych, które w efekcie zapewniają bezpieczeństwo także poszczególnym skazanym.¹⁵

Przechodząc do analizy szczegółowych rozwiązań prawa karnego wykonawczego związanych z zapewnieniem skazanym bezpieczeństwa osobistego należy zwrócić uwagę na przepis art. 247 § 1 kkw. W wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie

¹³ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 279.

¹⁴ T. Szymanowski, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 255.

¹⁵ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 479.

widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabronić posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzecznika skazanych. Wymienione wyżej ograniczenia i zakazy, ze względu na konstrukcję analizowanego przepisu, a zwłaszcza ze względu na ich charakter, traktować należy jako katalog zamknięty. Wyliczenie to jest zatem wyczerpujące, a zakazy i ograniczenia nie mogą dotyczyć żadnej innej sfery funkcjonowania instytucji izolacyjnej.¹⁶

Ograniczenia i zakazy wymienione enumeratywnie w art. 247 § 1 kkw, dotyczyć mogą tylko tych sytuacji, które mają cechy wypadków uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo związane są z poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej i to przy jednoczesnym założeniu zupełnej niezbędności podjętych przedsięwzięć. Omawiana ingerencja uzasadniona jest tylko wówczas, gdy przy pomocy dostępnych środków, określonych w kodeksie karnym wykonawczym, regulaminach organizacyjno-porządkowych, a także w ustawie o Służbie Więziennej i wydanych na jej podstawie aktach wykonawczych nie będzie można usunąć lub zapobiec sytuacjom opisanym w art. 247 § 1 kkw.

Opisana procedura ma charakter nadzwyczajny, obok niej należy wskazać na cały zespół regulacji decydujących lub wyraźnie wpływających na poziom bezpieczeństwa osobistego osadzonych. Jedną z charakterystycznych form oddziaływania w tym zakresie jest zaangażowanie administracji penitencjarnej w utrzymywanie dyscypliny i porządku na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych (art. 73 § 1 kkw). Podstawowym zadaniem Służby Więziennej, zwłaszcza przedstawicieli działu ochrony, jest systematyczne obserwowanie zachowania osób pozbawionych wolności w ciągu dnia i nocy. W związku z zadaniami jakie stoją przed administracją penitencjarną (w tym zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa), obok kompetencji wynikających z kkw, ustawodawca przewidział cały szereg uprawnień związanych z wykonywaniem czynności służbowych, łącznie z prawem do stosowania przez funkcjonariuszy względem osób pozbawionych wolności środków przymusu bezpośredniego (art. 18 i 19

¹⁶ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2010, s. 950.

ustawy o SW w związku z ustawą z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej).¹⁷

Swoje znaczenie dla bezpieczeństwa mają także ustalone w trybie § 14 Regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności i odpowiednio tymczasowego aresztowania¹⁸, dokumenty w postaci tzw. porządku wewnętrznego. Przygotowując taki dokument dyrektor jednostki penitencjarnej musi uwzględnić między innymi konieczność utrzymywania bezpieczeństwa, dyscypliny i porządku oraz zapewnienia w zakładzie właściwych warunków bytowych, sanitarnych i zdrowotnych.

W kontekście powstania rażących uchybień w realizacji przez administrację obowiązku określonego w art. 108 § 1 kkw zgodnie z art. 35 § 3 kkw sędzia penitencjarny ma obowiązek wystąpienia do organu nadrzędnego nad administracją jednostki, w której wykonywane są środki izolacyjne, o usunięcie w określonym terminie istniejących uchybień. Wniosek ten stanowi bardzo ważne uprawnienie sędziego penitencjarnego, podyktowane potrzebą wzmożenia ochrony praw osób karnie izolowanych, zapewnienia im humanitarnych warunków odbywania kary oraz pełnego poszanowania ich godności osobistej. W świetle analizowanej konstrukcji normatywnej sędzia zwraca się bezpośrednio do organu zwierzchniego nad administracją jednostek penitencjarnych lub innych zakładów, w których przebywają osoby pozbawione wolności. Ustawodawca w tym miejscu mówi o powtarzających się rażących uchybieniach w funkcjonowaniu instytucji izolacyjnych albo gdy istniejące w tych miejscach warunki nie zapewniają poszanowania praw osób tam przebywających. Sędzia penitencjarny kieruje w tych okolicznościach stosowny wniosek do organów nadrzędnych, o usunięcie i to w ściśle określonym terminie istniejących uchybień. Działania w tym obszarze mogą przyjąć jeszcze dalej idące skutki w związku z konstrukcją przewidzianą w art. 35 § 3 in fine kkw. Chodzi o wniosek sędziego penitencjarnego do właściwego ministra o zawieszenie działalności bądź likwidację w całości lub

---

17 Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2013 poz. 628).

18 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 152, poz.1493) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. Nr 152, poz.1494).

w części określonej jednostki, w której wykonywane są środki izolacyjne. Uruchomienie tego instrumentu nadzorczego musi być poprzedzone wdrożeniem procedury wnioskowania o usunięcie uchybień do organów zwierzchnich nad administracją instytucji izolacyjnych (art. 35 § 3 in primo kkw). W sytuacji nie usunięcia w wyznaczonym terminie uchybień sędzia penitencjarny kieruje w trybie nadzorczym wnioskiem do właściwego ministra o podjęcie wskazanej w ustawie decyzji (o zawieszeniu lub likwidacji całości jednostki, o zawieszeniu lub likwidacji określonej jej części), która uniemożliwi dalsze funkcjonowanie jednostki, w której mamy do czynienia z powtarzającymi się, rażącymi uchybieniami w jej funkcjonowaniu, albo gdy istniejące w niej warunki nie zapewniają poszanowania praw osób tam przebywających. W tym miejscu podkreślić należy, że ostateczna decyzja w tym zakresie należy do właściwego ministra, a procedura nadzorcza wyczerpuje się przez sam fakt skierowania stosownego wniosku na ręce odpowiedniego ministra.¹⁹

Wydaje się, że istotne znaczenie w zakresie bezpieczeństwa spełniają wspólnie systemy monitorowania skazanych. Nowelizując kodeks karny wykonawczy w 2009 r.²⁰ ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie szeregu regulacji dotyczących działania wewnętrznych systemów urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk (art. 73a kkw oraz art. 116 § 5a kkw). Monitorowanie, zapewniające możliwość obserwowania zachowania skazanego, można stosować zwłaszcza w celach mieszkalnych wraz z częścią przeznaczoną dla celów sanitarno-higienicznych (z zakazem dotyczącym ukazywania intymnych części ciała skazanego albo wykonywanych przez niego intymnych czynności fizjologicznych). Monitorowaniu mogą podlegać także łaźnie, pomieszczenie wyznaczone do widzeń, miejsca zatrudnienia, ciągi komunikacyjne, place spacerowe, teren zakładu karnego na zewnątrz budynków, w tym w linii ogrodzenia zewnętrznego. Decyzje o stosowaniu monitoringu podejmuje dyrektor danej jednostki

¹⁹ Szerzej patrz: T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2011, s. 215 i n.

²⁰ Ustawa z dnia 18 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 115, poz. 963). Regulacje kodeksowe zostały w tym zakresie uzupełnione przepisami Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2009 r. w sprawie rodzaju urządzeń i środków technicznych służących do przekazywania, odtwarzania i utrwalania obrazu lub dźwięku z monitoringu w zakładach karnych (Dz.U. Nr 175, poz. 1360).

penitencjarnej mając na względzie zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w zakładzie. Szczególną podstawą do objęcia skazanych monitoringiem jest przepis art. 116 § 5a kkw, który stanowi, że w wypadkach uzasadnionych względami medycznymi albo potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa skazanego jego zachowanie może podlegać monitorowaniu, a uzyskany w ten sposób obraz lub dźwięk podlega utrwaleniu.

Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa osadzonych ma także prawidłowo zrealizowana procedura przyjęcia osadzonego do jednostki penitencjarnej – obecnie przyjęcie zawsze odbywa się w areszcie śledczym (art. 79a i art. 79b kkw).²¹ Pozwala ona na uzyskanie niezbędnych informacji o osobie skazanego, zwłaszcza o stanie jego zdrowia. Umieszczenie w tzw. celi przejściowej stwarza szansę przeprowadzenia niezbędnych badań lekarskich, zabiegów sanitarnych, wstępnych badań osobopoznawczych, umożliwi osadzonemu zapoznanie się z przepisami dotyczącymi wykonywania kary. Zgodnie z § 2 regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (dla tymczasowego aresztowania będzie to przepis § 3 regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania) przy przyjęciu osadzonego do jednostki penitencjarnej informuje się go o możliwości wystąpienia w czasie pobytu w instytucji izolacyjnej zagrożeń dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz zetknięcia się z przejawami negatywnych zachowań charakterystycznych dla środowisk przestępczych. Osadzony pouczone jest także o potrzebie powiadamiania przełożonych o zagrożeniach bezpieczeństwa osobistego swojego i innych osadzonych.

Mechanizmem wpływającym na bezpieczeństwo osobiste osadzonych jest ich klasyfikacja. Proces klasyfikacji, realizowany stale, w zależności od funkcji czasu i zmian po stronie osadzonych, pozwala na ich rozgraniczenie po pierwsze o charakterze negatywnym, czyli ma zapobiegać szkodliwym wpływom między osadzonymi. Jednocześnie jest także formą selekcji pozytywnej – stwarza warunki sprzyjające indywidualnemu postępowaniu z osadzonymi. Oprócz tych dwóch podstawowych funkcji musimy także podnieść, że prawidłowo przeprowadzona klasyfikacja

---

21 W analizowanym zakresie istotne są także postanowienia Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 października 2012 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. z 2012 r. poz. 1153).

wpływa wprost na bezpieczeństwo osobiste osadzonych, zapewnia właściwy wybór systemu, typu i rodzaju zakładu karnego oraz prawidłowe rozmieszczenie wewnątrz jednostki penitencjarnej. Indywidualne decyzje klasyfikacyjne podejmowane są i później weryfikowane przez komisję penitencjarną, przy uwzględnieniu ustawowych kryteriów klasyfikacji (art. 82 § 2 kkw). Na które składają się w szczególności: płeć, wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność i nieumyślność czynu, czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego oraz rodzaj popełnionego przestępstwa.

Nie bez znaczenia w kontekście bezpieczeństwa oraz klasyfikacji skazanych jest także tzw. typologia jednostek penitencjarnych (precyzyjnie rzecz ujmując ich dyferencjacja). Przewidziane w kodeksie karnym wykonawczym rodzaje zakładów karnych: dla młodocianych, dla odbywających karę po raz pierwszy, dla recydywistów penitencjarnych oraz dla odbywających karę aresztu wojskowego (art. 69 kkw) oraz typy: zamknięty, półotwarty i otwarty (art. 70 kkw) wpływają na możliwość eliminacji określonych zagrożeń w przestrzeni bezpieczeństwa osobistego skazanych.

Rozmieszczenie osadzonych w konkretnej celi mieszkalnej stanowi kolejny element wpływający na ich bezpieczeństwo. W przypadku skazanych o takim rozmieszczeniu przesądzają: decyzja klasyfikacyjna, konieczność oddzielenia skazanego od tymczasowo aresztowanego, potrzeba zapewnienia porządku oraz bezpieczeństwa w zakładzie karnym, zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne, potrzeba kształtowania właściwej atmosfery wśród skazanych oraz konieczność zapobiegania samoagresji i popełnianiu przestępstw. Jeżeli chodzi o tymczasowo aresztowanych to powinni oni być rozmieszczani w areszcie śledczym w sposób zapobiegający ich wzajemnej demoralizacji (z wyjątkiem decyzji klasyfikacyjnej stosuje się tutaj przesłanki jak w przypadku skazanych). Poza tym zasadą jest oddzielenie niekaranych od uprzednio odbywających karę pozbawienia wolności oraz młodocianych od dorosłych. Tymczasowo aresztowanych funkcjonariuszy organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, pracowników organów wymiaru sprawiedliwości i ściągania osadza się oddzielnie od pozostałych tymczasowo aresztowanych. Przy rozmieszczaniu tymczasowo aresztowanych uwzględnia się także wskazania organu, do którego dyspozycji osoby te pozostają.

Rozpatrując problem klasyfikacji skazanych warto także podkreślić znaczenie zasady indywidualizacji w postępowaniu z osadzonymi. Chodzi o stworzenie takich warunków odbywania kary, które maksymalnie jak jest to możliwe, będą dopasowane do potrzeb skazanego. W odniesieniu do aspektów związanych z bezpieczeństwem, indywidualizacja jest szczególnie ważna ze względu na możliwość uwzględnienia w toku postępowania wykonawczego konkretnych cech danego skazanego. Organy postępowania wykonawczego powinny opierać się w szczególności na analizie: danych osobowych skazanego; informacji dotyczących życia rodzinnego skazanego; kontaktów społecznych skazanego; przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; uprzedniej karalności; stopnia podatności skazanego na wpływy podkultury przestępczej; zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; umiejętności przystosowania się skazanego do warunków i wymagań zakładu oraz środowiska w którym przebywa; wyników badań psychologicznych, a także psychiatrycznych. Tak zbudowane postępowanie wykonawcze stwarza możliwość nie tylko prawidłowego (zgodnego z celami określonymi w art. 67 kkw) wykonania kary, ale znacząco wpływa na poziom bezpieczeństwa osobistego osadzonych.

Na proces kształtowania bezpieczeństwa osobistego osadzonych niewątpliwie wpływ ma także zespół oddziaływań penitencjarnych wskazanych w art. 67 § 3 kkw. Szczegółowe rozwinięcie tej problematyki znajduje się w rozporządzeniu w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.²² W świetle powołanego aktu wykonawczego oddziaływania penitencjarne to zespół stosowanych w zakładzie środków i metod zmierzających do wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw. Oddziaływania penitencjarne prowadzi się, uwzględniając w szczególności warunki socjalno-bytowe i edukacyjne istniejące w społeczeństwie, wzajemne oddziaływanie skazanego i społeczeństwa oraz odpowiedzialność skazanego za skutki własnego postępowania. Prowadząc oddziaływania penitencjarne, należy podejmować działania zapobiegające w szczególności: wzajemnej demoralizacji skazanych, negatywnym przejawom podkultury

---

²² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. Nr 151, poz. 1496 z późn. zm.).

przestępczej, występowaniu zachowań agresywnych wśród skazanych, samoagresji skazanych oraz różnym rodzajom uzależnień.

Następnym elementem systemowych rozwiązań z zakresu bezpieczeństwa jest kwestia związana ze zwiększoną kontrolą nad osadzonymi zaliczonymi do kategorii tzw. niebezpiecznych (art. 88 § 3 i art. 212a kkw).²³ Decyzję w tym zakresie podejmuje komisja penitencjarna. W tym przypadku mówimy jednak o decyzji kwalifikacyjnej, a nie klasyfikacyjnej (konsekwencja rozróżnienia z art. 74 kkw). Fakt uznania przez komisję penitencjarną danego osadzonego za niebezpiecznego, racjonalizowany jest poprzez pryzmat ochrony społeczeństwa i bezpieczeństwa zakładu. Ma na celu głównie zwiększenie poziomu izolacji, wzmożenie procedur kontrolnych i eliminację zagrożeń płynących ze strony najniebezpieczniejszych osadzonych.

W tym miejscu warto jeszcze zwrócić uwagę na dwie regulacje, które odnoszą się do umieszczenia skazanych w odpowiednim zakładzie lub celi i pozostają w bezpośrednim w związku z bezpieczeństwem osobistym osadzonych. Skazani, w myśl art. 100 kkw, mają odbywać karę we właściwym ze względu na rodzaj, typ, system wykonywania kary lub zabezpieczenie zakładzie karnym. Przeniesienie skazanego do innego właściwego zakładu może nastąpić jedynie w szczególnych przypadkach, do których zaliczono względy związane z bezpieczeństwem skazanego. Druga z regulacji dotyczy możliwości umieszczenia skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 90 dni, w celi mieszkalnej w warunkach poniżej 3m², nie mniej niż 2 m² na jednego osadzonego. Decyzja taka podjęta może być przez dyrektora jednostki penitencjarnej w związku z koniecznością zapobieżenia wystąpieniu zdarzenia stanowiącego bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa skazanego (art. 110 § 2a pkt 3 kkw).

Wśród elementów związanych z obowiązkiem zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonym należy wskazać także na art. 115 § 1 kkw stanowiący, że skazanemu zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne. Problemy więziennej służby zdrowia w przestrzeni zasad udzielania i sprawowania opieki medycznej, poziomu tej opieki, struktury organizacyjnej, a także okoliczności korzystania

---

²³ Szerzej na ten temat: R. Godyla, L. Bogunia, *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych i tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych*, [w:] *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Analiza prawna*, A. Kwieciński (red.), Warszawa 2013, s. 21–42.

z pomocy pozawięziennych podmiotów leczniczych mają zupełnie podstawowe znaczenie dla bezpieczeństwa osobistego osadzonych. Ich normatywne rozwinięcie znajduje się w kolejnych paragrafach art. 115 kkw (§ 2–10) oraz w stosownych aktach wykonawczych do kkw.²⁴ W ramach analizy praw osób pozbawionych wolności w zakresie opieki medycznej pamiętać musimy także o perspektywie tzw. prawa medycznego (na które składa się cały rozbudowany zespół regulacji prawnych, budujących kompleks tzw. praw pacjenta/skazanego).

W związku z zagrożeniem życia lub zdrowia skazanych wskazać należy na kolejną ogromnie istotną konstrukcję art. 118 kkw. W wypadku gdy wykonywanie kary pozbawienia wolności może zagrażać życiu skazanego lub spowodować dla jego zdrowia poważne niebezpieczeństwo, dyrektor zakładu karnego, na wniosek lekarza, niezwłocznie powiadamia o tym sędziego penitencjarnego. Jeżeli życiu skazanego grozi poważne niebezpieczeństwo, stwierdzone co najmniej przez dwóch lekarzy w świetle wskazanej regulacji dopuszczalne jest wykonanie koniecznego zabiegu lekarskiego, nie wyłączając chirurgicznego, nawet mimo sprzeciwu skazanego. W przypadku zgłoszenia takiego sprzeciwu o dokonaniu zabiegu orzeka sąd penitencjarny. W nagłym wypadku, jeżeli zachodzi bezpośrednie niebezpieczeństwo śmierci skazanego, o konieczności zabiegu decyduje lekarz. Przewidziane w ramach wskazanego przepisu regulacje mają za zadanie wzmocnić ochronę nad sytuacją zdrowotną osadzonych i eliminować wszystkie możliwe zdarzenia zagrażające ich zdrowiu czy też życiu. W sytuacjach, o których mowa we wskazanym wyżej przepisie, niezwykle ważny jest czas podejmowanych działań. Dlatego też poinformowanie sędziego penitencjarnego o okolicznościach, o których mówi art. 118 § 1 kkw musi nastąpić niezwłocznie po ich stwierdzeniu przez administrację penitencjarną. Analizowana instytucja służy po pierwsze, zwiększeniu zakresu kontroli nad procesem wykonywania kary pozbawienia wolności. Po drugie, poszerza grono organów

---

²⁴ W tym zakresie realizując delegację zawartą w art. 115 § 9 i 10 kkw wydane zostały: Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Zdrowia z dnia 9 maja 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków, zakresu i trybu współdziałania podmiotów leczniczych z podmiotami dla osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności (Dz.U. z 2012 r. poz. 547) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2012 r., poz. 738).

postępowania wykonawczego, które posiadają informację o bardzo niebezpiecznych zdarzeniach mogących zagrozić prawidłowemu i legalnemu trybowi wykonywania kary pozbawienia wolności. Poprzez poinformowanie sędziego penitencjarnego, uprawnionym jest domniemanie równoczesnego poinformowania o tym fakcie także i sądu penitencjarnego. Oznacza to, że przewidziane kodeksem karnym wykonawczym rozstrzygnięcia (np. przerwa w karze, zawieszenie postępowania) w takiej sytuacji, sąd równie dobrze może podjąć z urzędu, zgodnie z art. 19 § 1 kkw, nie czekając tym samym na uprawniony wniosek. Zatem wydatnie zwiększa się w tej sytuacji grono organów postępowania wykonawczego, na których ciąży prawny obowiązek zaangażowania się w rozwiązanie sytuacji zagrażającej życiu lub zdrowiu skazanego. Analizowana procedura zmusza sędziego penitencjarnego do zdecydowanie bardziej aktywnej postawy, bezzwłocznego zbadania okoliczności, które doprowadziły do zagrożenia życia lub poważnego niebezpieczeństwa dla zdrowia skazanego. W konsekwencji prowadzi do wymuszenia na administracji określonej decyzji zmierzającej do rozwiązania zaistniałego problemu. Niezbędnym zachowaniem sędziego penitencjarnego, w analizowanej sytuacji, będzie także bieżące monitorowanie podjętych przez administrację działań. To zainteresowanie istnieć powinno aż do usunięcia niebezpieczeństwa, przez co należy rozumieć kontrolę działań medycznych podjętych w ramach więziennej służby zdrowia lub przy udziale podmiotów zewnętrznych, w wyniku których zostało ono zażegnane. Względnie do momentu podjęcia działań w wyniku, których zagrożony skazany opuści jednostkę penitencjarną (doprowadzenie do sytuacji orzeczenia przerwy w karze lub zawieszenia postępowania wykonawczego).

Skuteczność działań podejmowanych przez pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osobistego osadzonym uzależniona jest bezpośrednio od samych zainteresowanych. Co jak się wydaje powinno być znacznie mocniej akcentowane w rozważaniach na temat tego aspektu funkcjonowania instytucji izolacyjnych. Aktywne współdziałanie przedstawicieli administracji penitencjarnej i osadzonych jest niezbędnym warunkiem prawidłowego funkcjonowania systemu bezpieczeństwa osobistego.²⁵

25 Z naruszeniami bezpieczeństwa osobistego osadzonych wiązać należy także kwestię odpowiedzialności dyscyplinarnej bądź karnej zarówno osadzonych jak i funkcjonariuszy. W zależności od rodzaju konsekwencji związanych z naruszeniem zasad bezpieczeństwa osadzeni mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności dyscyplinarnej (art. 142–149

Kodeks karny wykonawczy przewiduje cały szereg regulacji o charakterze obowiązków lub zakazów ciążących na osadzonych, które znacząco mogą wpłynąć na poziom ich bezpieczeństwa. Podstawowe znacznie w zakresie tego typu rozwiązań ma art. 108 § 2 kkw, który stanowi, że skazany jest obowiązany poinformować niezwłocznie przełożonego o zagrożeniach dla jego bezpieczeństwa osobistego oraz unikać tych zagrożeń. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa są także inne wynikające z art. 116 kkw obowiązki w postaci: poprawnego zachowania się; niezwłocznego zawiadomienia przełożonego o chorobie własnej oraz o zauważonych objawach chorobowych u innego skazanego; poddania się badaniom medycznym, psychiatrycznym, psychologicznym, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji.²⁶

Do tej samej grupy regulacji zaliczyć należy także obowiązek poddania się przez skazanych kontroli osobistej uzasadnionej względami porządku lub bezpieczeństwa. Z tych samych względów kontroli podlegają również cele i inne pomieszczenia oraz przedmioty należące do skazanych lub przekazywane przez nich innym osobom (art. 116 § 2–5 kkw).²⁷

Przewidziane w kodeksie karnym wykonawczym zakazy dotyczące skazanych (art. 116a kkw) także pozostają w bezpośrednim związku z kwestią bezpieczeństwa osobistego. W analizowanym kontekście szczególne znaczenie mają zakaz uczestniczenia przez osadzonych w grupach organizowanych bez zgody lub wiedzy administracji penitencjarnej oraz zakaz spożywania alkoholu oraz używania środków odurzających lub substancji psychotropowych. Skazanym nie wolno odmawiać

---

kkw) lub karnej. Prawo przewiduje także bardzo surowe konsekwencje dla funkcjonariuszy poczynawszy od odpowiedzialności dyscyplinarnej (art. 230–264 ustawy o SW), a na odpowiedzialności karnej kończąc.

- 26** W zakres wskazanych badań i procedur medyczno-terapeutycznych wchodzi także: badania na obecność w organizmie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych (art. 116 § 1 pkt 3 oraz art. 116b kkw); leczenie i rehabilitacja osadzonych w trybie art. 117 kkw.
- 27** W kontekście bezpieczeństwa osobistego warto także wskazać, na rozwiązania prawne dotyczące: ograniczenia w zakresie przedmiotów, jakie skazany i tymczasowo aresztowany może posiadać w celi mieszkalnej (art. 110a kkw); dostępu do telefonu (art. 105b kkw); kontroli korespondencji, w tym kontroli paczek (art. 8a kkw oraz art. 113 a kkw); zatrzymania i cenzury korespondencji oraz kontrolowania rozmów telefonicznych i w trakcie widzeń (art. 105 kkw); nadzoru nad widzeniami (art. 105a kkw).

przyjmowania posiłków dostarczanych przez administrację, a także powodować u siebie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, jak również nakłaniać lub pomagać w dokonywaniu takich czynów. Nie wolno im także wykonywać tatuaży i zezwalać na ich wykonywanie na sobie, jak również nakłaniać lub pomagać w dokonywaniu takich czynów. Zakazane jest porozumiewanie się z osobami postronnymi oraz osadzonymi w innej celi, jeżeli naruszałoby to ustalony w zakładzie karnym porządek. Niedopuszczalne jest również samowolne zmienianie przez osadzonych celi mieszkalnej, miejsca wyznaczonego do spania, stanowiska pracy i miejsca wykonywania zleconej czynności.

W ramach kkw musimy zwrócić także uwagę na najnowsze z rozwiązań przewidzianych w zakresie ochrony bezpieczeństwa osobistego osadzonych, chodzi o art. 88d i niemal identycznie brzmiący art. 212ba.²⁸ Wskazane rozwiązania legislacyjne (art. 88d § 1 kkw) zakładają, że jeżeli w związku z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczył lub uczestniczył w charakterze podejrzanego, oskarżonego, świadka lub pokrzywdzonego, wystąpiło zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla jego życia lub zdrowia, dyrektor zakładu karnego obejmuje takiego skazanego szczególną ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia.²⁹

Wśród instrumentów, które mogą służyć do takiej, zwiększonej ochrony ustawa wymienia w szczególności: kontrolę stanu zdrowia osadzonego, udzielanie mu pomocy psychologicznej, nadzór nad widzeniami, kontrolę rozmów w trakcie widzeń oraz rozmów telefonicznych oraz cenzurę korespondencji. Wymienione działania, przyjmujące formę swoistych ograniczeń po stronie skazanego są niezależne od typu jednostki penitencjarnej, w której będzie on przebywał. W świetle przyjętej konstrukcji ograniczenia te są niezbędnym zespołem zabezpieczeń przewidzianych w ramach wzmożonego systemu ochrony osobistej.

²⁸ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 39, poz. 201).

²⁹ L. Bogunia, T. Kalisz, *Wątpliwości dotyczące nowych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa osobistego osadzonych (Uwagi na tle art. 88d i 212a k.k.w.)*, [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), Toruń 2012, s. 110–115.

IV

Najbardziej drastycznym przykładem zagrożenia bezpieczeństwa osobistego osadzonych są przypadki fizycznego i psychicznego znęcania się stypizowane jako przestępstwa z art. 247 kk.³⁰ Przedmiotem ochrony w ramach tego przepisu jest gwarancja prawidłowego i legalnego wykonania kary pozbawienia wolności (innych środków izolacyjnych), a w szczególności zagwarantowanie skazanemu bezpieczeństwa osobistego. W ten sposób, w nieco szerszej perspektywie, chroniony jest wymiar sprawiedliwości (Rozdział XXX kk).³¹ W literaturze odnaleźć możemy pogląd, że przedmiotem ochrony w ramach art. 247 kk są także prawa i wolności człowieka, takie jak jego godność i prawo do ludzkiego traktowania oraz nietykalność cielesna.³² Ten typ przestępstwa pojawia się w naszym porządku prawnym dopiero w kodyfikacji karnej z 1997 r., jako swoiste następstwo związania naszego kraju konwencjami międzynarodowymi w zakresie przeciwdziałania torturom oraz innym przypadkom nieludzkiego lub niehumanitarnego traktowania i karania.³³

W ramach art. 247 kk wyodrębnione są trzy typy przestępstwa. Wszystkie one penalizują znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobami prawnie pozbawionymi wolności. W art. 247 § 1 kk przewidziany jest typ przestępstwa znęcania się o charakterze powszechnym (może go popełnić każdy, choć w tym przypadku w praktyce w grę wchodzi jedynie pracownicy i funkcjonariusze instytucji izolacyjnych, względnie inne osoby które mogą przebywać legalnie na ich terenie oraz współosadzeni), zagrożony karą pozbawienia wolności w wymiarze od 3 miesięcy do lat 5. Ten typ przestępstwa ma swoją odmianę kwalifikowaną (art. 247 § 2 kk). W sytuacji gdy sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem,

---

30 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, (Dz.U z 1997 r. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

31 M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, M. Bojarski (red.), wyd. 5, Warszawa 2012, s. 588.

32 M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, M. Mozgawa (red.), wyd. 3, Warszawa 2010, s. 510; J. Piórkowska-Flieger, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, T. Bojarski (red.), wyd. 5, Warszawa 2012, s. 637.

33 O. Górniok, [w:] O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S.M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, Gdańsk 2002/2003, s. 1107; L. Tyszkiewicz, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, M. Filar (red.), wyd. 2, Warszawa 2010, s. 1100.

podlega surowszej odpowiedzialności (zagrożenie karą pozbawienia wolności kształtuje się w tym przypadku w przedziale od roku do lat 10).

Warto w tym miejscu wskazać na czym polega czynność wykonawcza przestępstwa znęcania się fizycznego lub psychicznego. W literaturze podkreśla się, że chodzi tu o zadawanie przez czas dłuższy lub wielokrotnie dotkliwych dolegliwości (cierpień) ciału lub psychice ofiary. Ocena tych zachowań winna odbywać się w perspektywie zobiektywizowanej i odwoływać się do ocen ogólnospołecznych. Znęcaniem należy objąć każde powtarzające się lub rozciągnięte w czasie, działanie lub zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwości psychicznych, jeżeli w odczuciu powszechnym ma ono wyraz znęcania się.³⁴

Przepis art. 247 w paragrafie 3 przewiduje jeszcze jeden typ przestępstwa, o charakterze indywidualnym (popęlić go mogą jedynie funkcjonariusze publiczni). W tym przypadku przestępne zachowanie sprawcy polega na dopuszczeniu (wbrew ciążącemu na nim obowiązкови) do znęcania się nad osobą pozbawioną wolności. W ramach tego przestępstwa funkcjonariusz publiczny odpowiada za sprawstwo, a nie za pomocnictwo. Przestępstwo z art. 247 § 3 kk polega zasadniczo na zaniechaniu, czyli niepodjęciu stosownej aktywności celem niedopuszczenia do znęcania się nad osobą pozbawioną wolności lub braku reakcji na ujawniony fakt takiego znęcania.³⁵ Trafnie zauważa O. Górniok,³⁶ że znamię czasownikowe „dopuszcza” ma charakter czynnościowo-skutkowy. Oznacza to, że możliwe jest także dopuszczenie do znęcania się polegające na działaniu np. umieszczenie w jednej celi z osobą, o której się wie, że molestuje seksualnie więźniów, stosuje przemoc, jest wrogo nastawiona, czy też w inny sposób znęca się nad współosadzonym. Sytuacja taka jest jak najbardziej możliwa, zupełnie inną rzeczą jest ogromna trudność w udowodnieniu takiej formy popełnienia tego przestępstwa. Analizowany typ przestępstwo ma charakter umyślny i może być popełniony w obu postaciach zamiaru (bezpośrednim i ewentualnym).

Kryminalizacja znęcania się nad osobami pozbawionymi wolności jest wyrazem oczywistego potępienia tego typu zachowań. Wiąże się ona w perspektywie ogólnych funkcji prawa karnego z potrzebą

³⁴ V. Konarska-Wrzošek, [w:] *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, A. Marek, L.K. Paprzycki (red.), Warszawa 2012, s. 921–922.

³⁵ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Kraków 2006, s. 453.

³⁶ O. Górniok, *op. cit.*, s. 1108.

ochrony dobra prawnego jakim jest w tym przypadku (między innymi) bezpieczeństwo osobiste osadzonych. W ramach zadań prewencyjnych wskazane przepisy kodeksu karnego oddziaływać mają na potencjalnych sprawców, w celu powstrzymania ich od takich zachowań. Zaś w kategorii afirmacyjno-motywacyjnej, związanej z pojęciem kontroli społecznej, wskazane typy czynów zabronionych mają kształtować określone, pozytywne standardy postępowania w społeczeństwie. Biorąc pod uwagę oficjalną statystykę³⁷, przypadki znęcania się nad osobami pozbawionymi wolności nie są może nagminne, ale nie powinno nas to specjalnie uspokajać. Każde tego typu zdarzenie, godzi w obraz wymiaru sprawiedliwości, osłabia zaufanie do organów państwowych, ale co ważniejsze jest osobistym i traumatyzującym przeżyciem konkretnej ofiary, o trudnych do przewidzenia i przewyżczenia konsekwencjach.

---

37 Według danych Komendy Głównej Policji odnotowano w: 1999 r. – 48; 2000 r. – 74; 2001 r. – 44; 2002 r. – 54; 2003 r. – 105; 2004 r. – 96; 2005 r. – 105; 2006 r. – 115; 2007 r. – 133, 2008 r. – 106; 2009 r. – 114, 2010 r. – 107; 2011 r. – 113 przypadków podejrzenia popełnienia przestępstwa z art. 247 kk. Źródło: <http://statystyka.policja.pl>, dostęp: 31.10.2013.

